

Velni

ФЕДОР МИХАЙЛОВИЧ
ДОСТОЕВСКИЙ

БЕСЫ

FJODORS **DOSTOJEVSKIS**

Velni

No krievu valodas tulkojis

Oto Brikšķis

821.161.1-31
Do 835

Федор Михайлович Достоевский
БЕСЫ

Vāka dizainu veidojusi *Ilze Isaka*
Vāka noformējumā izmantots attēls no
© StockAdobe/Fxquadro

Grāmata sagatavota pēc 1977. gada izdevuma.

Nodaļu "Pie Tihona" no krievu valodas tulkojusi **Gunita Mežule**

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums.
Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Tulkojums latviešu valodā, Oto Briksķis
© Tulkojums latviešu valodā, Gunita Mežule, 2024
© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2024
ISBN 978-9934-31-603-6

Sit vai nost, nekādu pēdu;
Neredzu, kur zirgi brien.
Ko lai iesāk? Tavu bēdu,
Jods mūs vada droši vien!

(..)

Cik to daudz! Kurp viņi brāžas,
Ko tik žēli dzied, kas zin?
Vai uz velna bērēm drāžas,
Raganai vai kāzas svin?¹

Aleksandrs Puškins

Bet tur bija liels cūku pulks ganos uz kalna, un tie Viņu lūdza, ka Viņš tiem atļautu ieiet tais cūkās. Un Viņš tiem atļāva. Un tie velni, no tā cilvēka atstājušies, iegāja tais cūkās, un tas pulks no kraujas nogāzās ezerā un noslika. Bet tie gani, redzējuši, kas notika, tie aizbēga un nogājuši to pasludināja pilsētā un ciemos. Bet tie izgāja to notikumu redzēt un nāca pie Jēzus, un atrada to cilvēku, no kā tie velni bija atstājušies, apgērbtu un prātīgu pie Jēzus kājām sēžam, un tie bijās. Un tie, kas to bija redzējuši, pasludināja viņiem, kā tas velnu apsēstais tapis pestīts.

Lūkas evaņģēlijs. 8:32–36

¹ Šeit un turpmāk dzejas rindas atdzejojis Jānis Sirmbārdis.

Pirmā daļa

Pirmā nodaļa

IEVADA VIETĀ: DAŽAS TUVĀKAS ZIŅAS NO AUGSTI GODĀJAMĀ STEPANA TROFIMOVIČA VERHOVENSKA BIOGRĀFIJAS

I

Sākot aprakstīt nesenos un visai dīvainos notikumus, kas norisinājās mūsu līdz šim ne ar ko neievērojamā pilsētā, esmu savas neprasmes dēļ spiests sākt mazliet iztālēm, proti, ar dažām biogrāfiskām ziņām par talantīgo un augsti godājamo Stepanu Trofimoviču Verhovenski. Lai šīs ziņas noder tikai par ievadu hronikai, bet par pašu notikumu, ko esmu nodomājis aprakstīt, runa būs vēlāk.

Teikšu skaidri un gaiši: Stepanam Trofimovičam mūsu vidū allaž bijusi tāda īpatnēja un, tā sakot, pilsoniska loma, un viņš šo lomū kvēli mīlēja – pat tādā mērā, ka, manuprāt, bez tās viņš nemaz nebūtu varējis dzīvot. Tas nenozīmē, ka es viņu pielīdzinātu teātra aktierim: pasarg dievs, jo vairāk tāpēc ne, ka pats viņu cienu. Šoreiz visu varēja izskaidrot ar ieradumu vai, pareizāk izsakoties, ar neatlaidīgu un cēlu tieksmi – kopš bērna dienām piepildīt jauko sapni par savu skaisto pilsonisko stāju. Viņam, piemēram, ārkārtīgi patika “vajāta” cilvēka un, tā sakot, “trimdinieka” stāvoklis. Abiem šiem vārdiņiem piemīt savdabīgs klasisks spožums, kas viņu bija uz visiem laikiem savaldzinājis un, vēlāk pakāpeniski celdams pašapziņu, ilgu gadu laikā beidzot bija izveidojis viņam visai augstu un patmīlībai tīkamu pjedestālu. Kādā pagājušā gadsimta satīriskajā angļu romānā tā varonis Gulivers, atgriezies no liliputu zemes,

kur cilvēki bijuši tikai pāris veršoku gari, tā bijis pieradis starp viņiem uzskatīt sevi par milzi, ka, pat staigādams pa Londonas ielām, neviļus kliezdis uz gājējiem un braucējiem, lai tie griež ceļu un piesargās, ka viņš tos nesamin, jo arvien vēl bija iedomājies sevi par milzi, bet citus par maziņiem. Par to Guli-veru bija izsmējuši un lamājuši, bet rupjie kučieri pat bliezuši milzim ar pātagu; bet vai tas ir taisnīgi? Kas viss nenotiek aiz ieraduma? Gandrīz pie tā paša ieradums bija novedis arī Stepanu Trofimoviču, tikai, ja tā var izteikties, vēl daudz nevainīgākā un labsirdīgākā veidā, tāpēc ka viņš bija ļoti jauks cilvēks.

Man pat šķiet, ka beidzot visi un visur viņu aizmirsa, bet tāpēc jau nu nekādi nevar teikt, ka senāk viņu nemaz nebūtu pazinuši. Nav noliedzams, ka arī viņš kādu laiku piederējis pie citu mūsu izdaudzīnāto iepriekšējās paaudzes darbinieku slavenās plejādes un vienu laika sprīdi – gan tikai pavisam īsu britiņu – viņa vārdu toreizējie skubīgie ļaudis pieminēja bezmaz līdzās Čaadajeva, Beļinska, Granovska un ārzemēs nupat kā uzpeldējušā Hercena vārdam. Taču Stepana Trofimoviča darbība izbeidzās gandrīz tanī pašā brīdī, kad iesākās, – tā sakot, “sagādījušos apstākļu viesuļa” dēļ. Bet kas izrādījās? Ne tikai nekāda “viesuļa”, bet pat nekādu “apstākļu”, kā vēlāk noskaidrojās, nemaz nebija bijis, vismaz šai gadījumā ne. Tikai tagad, šinīs dienās, es sev par lielu izbrīnu, toties no pilnīgi drošiem avotiem dabūju zināt, ka Stepans Trofimovičs pie mums mūsu guberņā ne tikai nav dzīvojis trimdā, kā mēdza domāt, bet pat uzraudzībā nekad nav atradies. Tas tikai liecina, cik liels bijis viņa iedomu spēks. Viņš pats visu mūžu patiesi ticēja, ka zināmās aprindās no viņa pastāvīgi baidās, ka ikvienu viņa soli nepārtraukti uzmana un ievēro un ka ikviens no tiem trim gubernatoriem, kuri pie mums beidzamo divdesmit gadu laikā cits citu nomainījuši, jau ierodoties, lai pārvaldītu guberņu, bija izveidojis par viņu zināmu īpašu un nepatīkamu uzskatu, kas ticis iedvests no augšas un pirmām kārtām, guberņu pārņemot. Ja kāds toreiz būtu mēģinājis pārliecināt goda vīru

Stepanu Trofimoviču ar neapšaubāmiem pierādījumiem, ka viņam ne no kā nav jābaidās, viņš katrā ziņā būtu apvainojies. Un viņš taču bija ļoti gudrs un apdāvināts cilvēks, tā sakot, pat zinātņu vīrs, kaut gan zinātnē... nu, īsi sakot, zinātnē viņš neko daudz nebija izdarījis un, liekas, pavisam neko. Bet pie mums Krievzemē ar zinātņu vīriem tā tas jo bieži notiek.

Viņš atgriezās no ārzemēm un izcēlās kā universitātes katedras lektors jau pašās četrdesmito gadu beigās. Bet viņš paguva nolasīt tikai dažas lekcijas – laikam par arābiem; paguva arī aizstāvēt lielisku disertāciju par vācu pilsētiņu Hānavu, kas laikā no 1413. līdz 1428. gadam it kā sākusi iegūt sabiedrisku un tirdzniecisku nozīmi Hanzas savienībā, kā arī par īpašajiem un nenoskaidrotajiem iemesliem, kāpēc tā šo nozīmi netika ieguvusi. Šī disertācija veikli un sāpīgi iedzēla toreizējiem slavofiliem un uzreiz sagādāja viņam to vidū daudzus niknus ienaidniekus. Vēlāk – jau pēc katedras zaudēšanas – viņš gan paguva (tā sakot, aiz atreibības un lai parādītu, ko viņi ir zaudējuši) iespiest kādā progresīvā mēnešrakstā, kas mēdza ievietot Dikensa darbu tulkojumus un cildināt Žoržu Sandu, sākumu no visai dziļa pētījuma – laikam par nez kāda laikmeta nez kādu bruņinieku neparastā tikumiskā cēluma iemesliem vai kaut ko tamlīdzīgu. Vismaz tika risināta kaut kāda izcila un neparasti cildena doma. Pēc tam dzirdēja runājam, ka pētījuma turpinājuma iespiešana tikusi steidzīgi aizliegta un ka progresīvais žurnāls dabūjis pat ciest ievietotās pirmās puses dēļ. Tas ļoti varēja būt, jo kas gan toreiz nenotika? Taču šai gadījumā drīzāk gan domājams, ka nekas nebija noticis un ka autors pats aiz slinkuma nebija pētījumu pabeidzis. Bet savas lekcijas par arābiem viņš pārtrauca tāpēc, ka nez kāda persona (droši vien kāds no viņa retrogrādajiem ienaidniekiem) un nez kādā ceļā bija pārķērusi viņa nez kam adresētu vēstuli, kurā bijuši izklāstīti nez kādi “apstākļi”, par ko nez kas pieprasījis no viņa nez kādus paskaidrojumus. Nezinu, vai tas tiesa, bet apgalvoja vēl, ka Pēterburgā tai pašā laikā tikusi uzzieta kaut

kāda milzīga, pret dabiska un pretvalstiska biedrība, kurā sastāvējuši kādi trīspadsmit cilvēki un kura bezmaz satricinājusi valsts ēku. Runāja, it kā tie taisījušies tulkot pašu Furjē. Kā par spīti, tanī pašā laikā Maskavā esot konfiscēta arī Stepana Trofimoviča poēma, ko viņš sarakstījis jau gadus sešus pirms tam Berlīnē pavisam agrā jaunībā un ko rokrakstā lasījuši cits pēc cita divi viņa cienītāji un kāds students. Šī poēma tagad atrodas mana galda atvilktnē; es to nupat pagājušajā gadā dabūju no paša Stepana Trofimoviča ar viņa roku pārrakstītu, ar veltījumu un greznos sarkana safjāna vākos iesietu. Jāatzīst, ka darbam netrūkst poēzijas un tas liecina pat par zināmu talantu. Poēma ir dīvaina, taču toreiz (tas ir, pareizāk izsakoties, trīsdesmitajos gados) tādā garā bieži mēdza rakstīt. Turpretī atstāstīt sižetu man būs grūti, jo, patiesību sakot, es neko no tā nesaprotu. Tā ir kaut kāda alegorija liriski dramatiskā formā un atgādina "Fausta" otro daļu. Pirmā aina iesākas ar sieviešu kori, tad dzied vīriešu koris, pēc tam nez kādu garu koris, un beigās kori dzied dvēseles, kuras vēl nav dzīvojušas, bet kurām ļoti gribētos padzīvot. Visi šie kori dzied par kaut ko ļoti nenoteiktu, lielākoties par nez kādu lāstu, bet ar cildena humora pieskaņu. Taču aina pēkšņi mainās un sākas kaut kādi "Dzīves svētki", kuros dzied pat kukaiņi, uzrodas bruņurupucis un latīniski runā kaut kādus sakramentālus vārdus un pat, ja atmiņa mani neviļ, kaut ko nodzied kāds minerāls, tas ir, jau pavisam nedzīvs priekšmets. Vispār visi dzied bez mitas un, ja sarunājas, tad tā kā nenoteikti lamājas, bet ar kādas cildenākas nozīmes pieskaņu. Beidzot aina atkal mainās un parādās neapdzīvota vieta, bet starp klintīm klaiņā kāds civilizēts jauns cilvēks, kas plūc un sūkā kaut kādas zāles un uz fejas jautājumu: kāpēc viņš sūkā šīs zāles? – atbild, ka, juzdams sevī dzīvības spēku pārpilnību, meklējot aizmiršanos un to atrodot šo zāļu sulā, bet viņa galvenā vēlēšanās esot pēc iespējas drīzāk zaudēt prātu (vēlēšanās, kas varbūt ir lieka). Tad pēkšņi uz melna zirga iejāj neapprakstāmi skaists jauneklis, un

viņam seko briesmīga visu tautu drūzma. Jauneklis attēlo nāvi, un visas tautas alkst pēc tās. Un beidzot – jau pašā pēdējā ainā – pēkšņi uzrodas Bābeles tornis, un kaut kādi atlēti, dziedādami par jaunu cerību, pabeidz tā celšanas darbus, un, kad ir uzcēluši jau līdz pašai augšai, tad valdnieks, pieņemsim, kaut vai Olimpa valdnieks, komiski metas bēgt, bet cilvēce atjēdzas, ieņem viņa vietu un tūdaļ sāk jaunu dzīvi ar jaunu izpratni. Nu lūk, šī poēma arī toreiz esot atzīta par bīstamu. Pagājušajā gadā es ieteicu Stepanam Trofimovičam to iespiest, tāpēc ka mūsdienās tā ir pilnīgi nekaitīga, bet viņš noraidīja priekšlikumu ar acīm redzamu neapmierinātību. Doma par poēmas pilnīgu nekaitīgumu viņam nepatika, un ar to es pat izskaidroju zināmu vēsumu viņa attiecībās ar mani, kas turpinājās divus mēnešus. Bet kas izrādījās? Pēkšņi un gandrīz tanī pašā laikā, kad es ieteicu iespiest tepat, – mūsu poēmu iespiež tur, proti, ārzemēs, kādā revolucionāru rakstu krājumā un pilnīgi bez Stepāna Trofimoviča ziņas. Sākumā viņš bija nobijies, metās pie gubernatora un uzrakstīja visai cēlsirdīgu attaisnošanās vēstuli uz Pēterburgu, lasīja to man pāris reižu priekšā, bet nenosūtīja, jo nezināja, kam adresēt. Vārdu sakot, uztraucās veselu mēnesi, bet esmu pārliecināts, ka sirds dziļumos jutās neparasti glaimots. Viņam piegādāto rakstu krājuma eksemplāru viņš teju ņēma pa nakti gultā, bet dienā slēpa zem matrača, pat neļāva kalponei uzklāt gultu un, lai gan ik dienas gaidīja nez no kurienes nez kādu telegrammu, tomēr izturējās augstprātīgi. Nekāda telegramma netika saņemta. Tajā pašā laikā viņš samierinājās arī ar mani, kas liecina, ka viņa lēnīgā sirds ir ārkārtīgi laba un nepieņem ļaunu.

II

Es jau neapgalvoju, ka viņš itin nemaz nebūtu cietis; tikai tagad esmu pilnīgi pārliecinājies, ka viņš būtu varējis turpināt lekcijas par saviem arābiem, cik vien tik, ja vien būtu

sniedzis vajadzīgos paskaidrojumus. Bet viņš toreiz sajūtās aizskarts savā pašlepnumā un ar sevišķu steigu ņēmās reizi par visām reizēm sev iegalvot, ka viņa karjeru uz mūžu izpostījis “apstākļu viesulis”. Bet, ja būtu jāsaka pilnīga patiesība, tad karjeras pārmaiņas īstais iemesls bija Varvaras Petrovnas Stavroginas – ģenerālleitnanta sievas un ievērojamas bagātnieces – jau agrāk izteiktais un no jauna atkārtotais delikātais priekšlikums, lai viņš kā izcils pedagogs un draugs uzņemtos viņas vienīgā dēla audzināšanu un izglītošanu, par lielisko atbildību nemaz nerunājot. Šis priekšlikums viņam pirmoreiz tika izteikts jau Berlīnē un tieši tajā laikā, kad viņš pirmo reizi bija kļuvis atraitnis. Viņa pirmā sieva bija kāda vieglprātīga mūsu guberņas meiča, kuru viņš apprecēja agrā un vēl nesaprātīgā jaunībā un laikam piedzīvoja ar šo, jāsaka, pievilcīgo sievišķi daudz bēdu – gan tāpēc, ka trūka līdzekļu viņas uzturēšanai, gan turklāt aiz citiem daļēji delikātiem iemesliem. Viņa nomira Parīzē, beidzamos trīs gadus dzīvojusi no vīra šķirti un atstājusi viņam piecgadīgu dēlu, “pirmās laimīgās un vēl neaptumšotās mīlestības augli”, kā skumstošajam Stepanam Trofimovičam reiz paspruka manā klātbūtnē. Atvasi jau pašā sākumā aizsūtīja uz Krieviju, kur viņu visu laiku audzināja kaut kādas attālas krustmātes kaut kādā nostūrī. Stepanš Trofimovičs noraidīja toreizējo Varvaras Petrovnas priekšlikumu un drīz, nenogaidot pat gadu, apprecējās otrreiz ar kādu mazrunīgu Berlīnes vācietīti un, galvenais, bez jebkādas sevišķas vajadzības. Taču, izrādījās, bija arī citi iemesli, kāpēc viņš atteicās no audzinātāja vietas: viņu kārdināja kāda lieliska profesora slava, kas tolaik skanēja tālu, un viņš savukārt drāzās uz katedru, kurai bija gatavojies, lai izmēģinātu arī savus ērgļa spārnus. Un nu tagad, jau apsvilinājis tos, viņš, gluži dabiski, atcerējās priekšlikumu, kas jau agrāk bija licis viņam svārstīties. Kad pēkšņi nomira arī otrā sieva, nenodzīvojusi ar viņu pat gadu, viss nokārtojās galīgi. Teikšu skaidri un gaiši: visu izšķīra Varvaras Petrovnas kvēlā līdzjūtība un dārgā, tā sakot, klasiskā

draudzība ar viņu, ja vien tā par draudzību var izteikties. Viņš metās šīs draudzības apkampienos, un tā turpinājās vairāk nekā divdesmit gadu. Es lietoju teicienu “metās apkampienos”, taču lai dievs pasarga kādu iedomāties kaut ko citu un nepie-dienīgu; šie apkampieni jāsaprot vienīgi visaugstākās tikumī-bas nozīmē. Vissmalkākās un visdelikātākās saites savienoja šīs divas tik brīnišķīgās būtnes uz mūžu.

Audzinātāja vieta tika pieņemta vēl arī tāpēc, ka muižele, kuru Stepans Trofimovičs mantoja no pirmās sievas, – gaužām maziņa – atradās pavisam blakus Skvorešņikiem, krāšņajai Stavroginu piepilsētas muižai mūsu guberņā. Turklāt vienmēr bija iespējams kabineta klusumā, nešķiežot spēkus milzīgajam darbam universitātē, veltīt sevi zinātnei un bagātīnāt tēvzemes rakstniecību ar visai izciliem pētījumiem. Pētījumi neradās, toties radās iespēja visu atlikušo mūžu – vairāk nekā divdesmit gadus – nostāvēt, tā sakot, kā “dzīvam pārmetumam” tēvze-mes priekšā, tautas dzejnieka vārdiem runājot:

*“Ar pārmetumu vaigā blāvā
(..)
Tu dzimtās zemes priekšā stāvi,
Tu – ideālists liberāls.”*

Taču tam vīram, par kuru tautas dzejnieks tā izteicās, var-būt arī bija tiesības visu mūžu pozēt šādā nozīmē, ja viņš to būtu gribējis darīt, kaut arī tas ir garlaicīgi. Bet mūsu Stepans Trofimovičs, patiesību sakot, bija tikai atdarinātājs salīdzinā-jumā ar tādiem vīriem, turklāt arī stāvēt piekusa un bieži vien likās uz sāniem. Bet, jebšu uz sāniem, tomēr dzīvais pārme-tums tika izteikts arī guļus – tas ir jāatzīst, jo vairāk tāpēc, ka guberņai pietika arī ar to pašu. Jums vajadzētu paskatīties uz viņu mūsu klubā, kad viņš sēdās pie kāršu galda. Viss viņa izskats liecināja: “Kārtis! Es sēžos spēlēt ar jums jeralašu¹. Vai tad tas ir savienojams? Kas par to atbildīgs? Kas sagrāva manu

¹ Jeralašs – sena kāršu spēle. (Red. piez.)

darbu un pārvērtā to par jeralašu? Ak, Krievija, ej bojā!” – un viņš cēli sāka trumpot ar erceniem.

Bet patiesībā viņam briesmīgi patika sist kārtis, par ko – un sevišķi beidzamajā laikā – viņam bieži iznāca nepatīkamas sadursmes ar Varvaru Petrovnu, jo vairāk tāpēc, ka viņš pastāvīgi zaudēja. Bet par to vēlāk. Piebildišu tikai, ka viņš bija pat godprātīgs cilvēks (tas ir, reizēm) un tāpēc bieži skuma. Divdesmit gadu laikā, kopš Stepans Trofimovičs uzturēja draudzību ar Varvaru Petrovnu, viņu regulāri trīs četras reizes gadā pārņēma tā saucamās “sabiedriskās skumjas”, proti, gluži vienkārši grūtsirdība, bet šis teiciens patika ļoti cienījamajai Varvarai Petrovnai. Vēlāk bez sabiedriskajām skumjām viņš sāka ļauties arī šampanietim, bet smalkjūtīgā Varvara Petrovna visu mūžu sargāja viņu no triviālām tieksmēm. Un viņam arī bija vajadzīga aukle, jo dažkārt viņš kļuva ļoti dīvains: taisni viscildenāko skumju brīžos pēkšņi sāka smieties kā jebkurš vienkāršs cilvēciņš. Bija arī tādi brīži, kad viņš pat par sevi pašu sāka izteikties humoristiskā nozīmē. Bet Varvara Petrovna ne no kā tā nebaidījās kā no humoristiskas nozīmes. Tā bija sieviete klasiķe, sieviete mecenāte, kas rīkojās, vadoties vienīgi un tikai pēc cildeniem apsvērumiem. Visai pamatīga bija šīs izcilās dāmas divdesmit gadu ilgā ietekme uz viņas nabaga draugu. Par šo dāmu vajadzētu parunāt atsevišķi, un to es arī darīšu.

III

Mēdz būt dīvainas draudzības: abi draugi grib viens otru vai apēst, dzīvo tā visu mūžu un tomēr nespēj šķīrties. Šķīrties pat nekādi nav iespējams: tas draugs, kurš būs saniķojies un sarāvis saites, pirmais saslims un, ja tā notiktu, varbūt pat nomirs. Es droši zinu, ka Stepans Trofimovičs vairākkārt, bet dažreiz pēc visintīmākajiem jūtu izplūdumiem divatā ar Varvaru Petrovnu, kad viņa bija aizgājusi, pēkšņi lēca augšā no dīvāna un sāka ar dūrēm sist pa sienu.

Tas notika bez jebkādas izlikšanās, pat tā, ka reiz viņš atdauzīja no sienas apmetumu. Varbūt kāds jautās: kā man varēja kļūt zināma tik smalka detaļa? Un ja nu es pats esmu bijis aculiecinieks? Un ja nu pats Stepanš Trofimovičš ne vienreiz vien ir raudājis pie manām krūtīm, spilgtās krāsās attēlodams man visus savus patiesos pārdzīvojumus? (Un ko tik viņš tādās reizēs nesarunāja!) Bet, lūk, kas notika gandrīz vienmēr pēc šādas izraudāšanās: otrā dienā viņš jau bija ar mieru pats sevi sist krustā par nepateicību; viņš steigšus aicināja mani pie sevis vai atsteidzās pie manis pats vienīgi tāpēc, lai pavēstītu, ka Varvara Petrovna ir “godprātības un smalkjūtības eņģelis, bet viņš – pilnīgs pretstats”. Viņš ne tikai atskrēja pie manis, bet ne vienreiz vien aprakstīja visu to viņai pašai ļoti daiļrunīgās vēstulēs un visā pilnībā atzinās: vēl tikai, piemēram, vakar viņš kādai trešajai personai esot stāstījis, ka Varvara Petrovna turot viņu pie sevis aiz godkārtības, apskaužot viņa zināšanas un talantus, nīstot viņu, tikai baidoties izrādīt savu naidu klaji, lai viņš neaizietu un ar to nekaitētu viņas literārajai reputācijai; ka tāpēc viņš sevi nicinot un esot nolēmis padarīt sev galu, bet no viņas gaidot pēdējo vārdu, kas visu izšķiršot, utt., utt. tādā pašā garā. Var iedomāties, ar kādu histēriju dažreiz beidzās nervu lēkmes, kas piemeklēja šo nevainīgāko no visiem piecdesmitgadīgajiem bērniem! Es pats reiz lasīju vienu tādu vēstuli, kas bija rakstīta pēc kaut kāda viņu strīda niecīga iemesla dēļ, kaut gan pats strīds bijis formas ziņā dzēlīgs. Mani pārņēma šausmas, un es lūdzu viņu vēstuli nenosūtīt.

“Nevaru... Tā būs godīgāk... Mans pienākums... Es nomiršu, ja neatzīšos viņai visā, visā,” viņš atbildēja man, kā degdams drudzī, un tomēr vēstuli nosūtīja.

Tā arī bija atšķirība starp viņiem – Varvara Petrovna nekad nebūtu nosūtījusi tādu vēstuli. Tiesa, rakstīt viņam aplam patika, viņš rakstīja Varvarai Petrovnai, pat dzīvodams kopā ar viņu vienā mājā, bet histērijas gadījumos pat divas vēstules

dienā. Es noteikti zinu, ka viņa vienmēr šīs vēstules ļoti uzmanīgi izlasīja, pat tad, ja saņēma divas vienā dienā, un izlasījusi ielika īpašā šķirstiņā, iepriekš tās atzīmējusi un izšķirojusi; turklāt viņa tās glabāja savā sirdi. Tad, noturējusi savu draugu visu dienu bez atbildes, satikās ar viņu, it kā vakar itin nekas sevišķs nebūtu noticis. Pamazām viņa savu draugu tā izdresēja, ka viņš pats vairs neuzdrošinājās atgādināt vakardienu, tikai kādu laiku lūkojās viņai acīs. Taču viņa neko nemēdza aizmirst, turpretī viņš dažreiz pārāk ātri notikušo aizmirsā un, mierīgās izturēšanās uzmundrināts, nereti tanī pašā dienā smējās un blēņojās, dzerdams šampanieti, ja bija atnākuši draugi. Jādomā, cik gan dzēlīgi viņa tad noraudzījās, bet viņš neko neievēroja. Varbūt tikai pēc nedēļas, pēc mēneša vai pat pēc pusgada viņa kādā sevišķā brīdī nejauši atcerējās kaut kādu izteicienu no tādas vēstules, bet pēc tam arī visu vēstuli līdz ar visiem apstākļiem, kuri ar to saistījās, un tad viņš aiz kauna nezināja, kur dēties, mocījās tā, ka uznāca holerīnas lēkmes. Ar šīm savdabīgajām lēkmēm dažos gadījumos parasti mēdza beigties nervu satricinājumi, un tā bija savā ziņā interesanta un kurioza viņa organisma īpatnība.

Tiešām, Varvara Petrovna droši vien visai bieži viņu ienīda, bet viņš tikai vienu nebija pamanījis līdz pašām beigām – to, ka beidzot bija kļuvis viņai par dēlu, par viņas radījumu, var pat teikt, par viņas izgudrojumu, bija kļuvis par miesu no viņas miesas un ka tur viņu pie sevis un uztur nepavisam ne tāpēc, ka vienīgi “apskauž viņa talantus”. Un cik ļoti, jādomā, Varvaru Petrovnu aizvainoja šādas iedomas! Viņā slēpās kaut kāda neatvairāma mīlestība uz draugu, un šī mīlestība jaucās kopā ar nemitīgu naidu, greizsirdību un nicināšanu. Viņa sargāja draugu no katra putekliša, auklējās divdesmit divus gadus, caurām naktīm norūpējusies negulētu, ja būtu aizskarta viņa dzejnieka, zinātnieka, sabiedriskā darbinieka reputācija. Varvara Petrovna bija viņu izdomājusi un savai izdomai pati pirmā arī noticēja. Viņš bija kaut kas līdzīgs viņas sapnim. Bet par

to viņa prasīja no drauga tiešām daudz, reizēm pat verdzisku padevību. Un ļaunu viņa mēdza pieminēt neticami ilgi. Saistībā ar to pastāstīšu divus atgadījumus.

IV

Reiz, kad tikko sāka kļīst pirmās baumas par zemnieku brīv-laišanu, kad visa Krievija pēkšņi uzgavilēja un gatavojās atdzimt, Varvaru Petrovnu, garām braukdams, apciemoja kāds Pēterburgas barons, cilvēks ar sakariem visaugstākajās aprindās un visai labi informēts vīrs. Varvara Petrovna ārkārtīgi augstu vērtēja šādus apciemojumus, tāpēc ka viņas sakari ar augstāko sabiedrību pēc vīra nāves arvien vairāk vājinājās un beidzot pat pavisam izbeidzās. Barons nosēdēja pie viņas stundu un dzēra tēju. Citu viesu nebija, bet Stepanu Trofimoviču Varvara Petrovna pieaicināja, lai ar viņu palepotos. Barons par viņu šo to bija agrāk dzirdējis vai izlikās, ka ir dzirdējis, bet pie tējas galda maz ar viņu runāja. Protams, no Stepana Trofimoviča kaunēties nevajadzēja, un arī manieres viņam bija viselegantākās. Lai gan viņš, kā liekas, nebija cēlies no augstas kārtas, bet tā bija gadījies, ka viņš kopš bērna kājas tika audzināts kādā dižciltīgā Maskavas dzimtā, tātad pienācīgi; franciski viņš runāja kā parizietis. Tādā kārtā baronam no pirmā acu uzmetiena vajadzēja saprast, ar kādiem cilvēkiem Varvara Petrovna saietas, kaut arī dzīvodama guberņas vien-tulībā. Iznāca tomēr citādi. Kad barons bija apstiprinājis, ka toreiz pakļidušās pirmās baumas par lielo reformu ir pilnīgi pamatotas, Stepanš Trofimovičs pēkšņi nenocietās, iesaucās “urā!” un pat izdarīja ar roku kaut kādu žestu, kas pauda sa-jūsma. Viņš izsaucās klusi un pat eleganti; sajūsma bija pat varbūt iepriekš apdomāta, bet žests speciāli iestudēts spoguļa priekšā pusstundu pirms sēšanās pie tējas galda; taču, jādōmā, kaut kas viņam nebija izdevies tā, kā vajadzēja, jo barons atļā-vās maķenīt pasmaidīt, lai gan tūdaļ neparasti laipni izmeta

frāzi par vispārēju un dibinātu aizkustinājumu, kāds pārņēmis visas krievu sirdis lielā notikuma gaidās. Barons drīz pēc tam aizbrauca un atvadīdamies neaizmirsu pastiept arī Stepanam Trofimovičam divus pirkstus. Atgriezies viesistabā, Varvara Petrovna sākumā minūtes trīs klusēja, it kā kaut ko meklējama uz galda, bet tad pagriezās pret Stepanu Trofimoviču un gluži bāla, acis zibinādama, čukstus novilkta caur zobiem: “To es nekad neaizmirsīšu!”

Nākamajā dienā viņa satikās ar savu draugu, it kā nekas nebūtu noticis; šo atgadījumu viņa nekad nepieminēja. Bet pēc trīspadsmit gadiem kādā traģiskā brīdī atcerējās un pārmeta viņam to un gluži tāpat nobālēja kā pirms trīspadsmit gadiem, kad pārmeta pirmoreiz. Tikai divas reizes visā savā mūžā viņa tam bija teikusi: “To es nekad neaizmirsīšu!” Gadījums ar baronu jau bija otrais, taču arī pirmais savukārt ir tik raksturīgs un, liekas, tam bijusi tik liela nozīme Stepana Trofimoviča liktenī, ka es uzdrošinos pieminēt arī to.

Tas bija piecdesmit piektā gada pavasarī, maijā, drīz vien pēc tam, kad Skvorešņikos tika saņemta vēsts par ģenerālleitnanta Stavrogina nāvi; tas bija vieglprātīgs sirmgalvis, kas nomira ar kuņģa kaiti ceļā uz Krimu, uz kuriem viņš steidzās, būdams iecelts kādā amatā aktīvajā armijā. Varvara Petrovna kļuva atraitne un ietērpās sērās no galvas līdz kājām. Tiesa, viņa nevarēja pārāk bēdāties, jo pēdējos četrus gadus raksturu nesaskaņas dēļ bija dzīvojusi no vīra pilnīgi šķirti un maksājusi viņam pensiju. (Pašam ģenerālleitnantam bija tikai pusotra simta dvēseļu un alga, kā arī dižciltība un sakari, taču visa bagātība un Skvorešņiki piederēja Varvarai Petrovnai, kāda ļoti bagāta nodokļu atpircēja vienīgajai meitai.) Tomēr negaidītā vēsts Varvaru Petrovnu satrieca, un viņa noslēdzās pilnīgā vientulībā. Protams, Stepanš Trofimovičs atradās pie viņas pastāvīgi.

Maijs bija pilnā plaukumā, vakari brīnišķīgi. Sāka ziedēt ievas. Abi draugi katru vakaru satikās dārzā un līdz vēlai

naktij nosēdēja lapenē, izpauzdami viens otram savas jūtas un domas. Tie bija poētiski brīži. Varvara Petrovna, kuru bija ietekmējusi pārmaiņa viņas liktenī, runāja vairāk nekā parasti. Viņa it kā centās piekļauties sava drauga sirdij, un tā tas turpinājās vairākus vakarus. Stepanam Trofimovičam pēkšņi iesāvēs prātā savāda doma: “Vai tikai noskumusī atraighte necer uz viņu un negaida, ka sēru gada beigās viņš to bildinās?” Ciniska doma; bet cilvēka sarežģītā struktūra reizēm sekmē sliecību uz ciniskām domām jau tāpēc vien, ka attīstība ir daudzpusīga. Stepan Trofimovičs sāka iedziļināties un atzina, ka tā varētu arī būt. Viņš iegrima pārdomās: “Bagātība milzīga, tas tiesa, bet...” Patiešām, Varvara Petrovna neizskatījās gluži pēc skaitules: viņa bija liela auguma, kaulaina sieviete ar pārmērīgi garu, iedzeltenu seju, kas atgādināja kaut ko zirdzisku. Stepan Trofimovičs sāka arvien vairāk svārstīties, mocījās šaubās, pāris reizi, nevarēdams izšķirties, pat apraudājās (viņš raudāja diezgan bieži). Bet vakaros, proti, lapenē, viņa seja neviļus sāka paust kaut ko untumainu un zobgalīgu, kaut ko koķetu un reizē augstprātīgu. Tas notiek it kā nejauši, neviļus, un, jo cilvēks ir cēlāks, jo tas redzamāk izpaužas. Dievs vien zina, kā tas bija patiesībā, bet drīzāk domājams, ka Varvaras Petrovnas sirdī pat neradās nekas tāds, kas būtu varējis pilnam attaisnot Stepana Trofimoviča aizdomas. Un viņa arī nebūtu mainījusi savu Stavroginas vārdu pret viņa vārdu, lai cik tas krietns bija. Varbūt no viņas puses tā bija vienīgi un tikai sievišķīga rotaļa, varbūt izpaudās neapzināta sievietes vajadzība, kas ir tik dabiska dažos ārkārtējos dzīves gadījumos. Galvot gan neņemos; sievietes sirds dzīles ir neizdibināmas vēl šobaltdien! Tomēr turpinu.

Jādomā, ka viņa drīz vien klusībā izprata drauga dīvaino sejas izteiksmi; viņa bija vērīga un redzīga, turpretī viņš brīžiem pārāk vientiesīgs. Bet vakari joprojām turpinājās, un sarunas bija tikpat poētiskas un interesantas. Un tad reiz, kad bija pienākusi nakts, viņi pēc visai dzīvas un poētiskas sarunas

draudzīgi šķirās, karsti paspieduši viens otram roku pie tās mājiņas lieveņa, kur mita Stepans Trofimovičs. Katru vasaru viņš uz šo piebūvi, kas atradās gandrīz dārzā, pārvācās no milzīgās Skvorešņiku kungu mājas. Tiklīdz viņš, rūpju pilnās pārdomās iegrimis, bija iegājis savā istabā, paņēmis cigāru un, vēl nepaguvis to aizsmēķēt, noguris nekustīgi apstājās pie vaļēja loga, raudzīdamies baltajos mākonīšos, kas viegli kā pūciņas slīdēja ap gaišo mēnesi, pēkšņi viegla čaboņa lika viņam satrūkties un pagriezties. Stepana Trofimoviča priekšā atkal stāvēja Varvara Petrovna, kuru viņš bija atstājis tikai pirms četrām minūtēm. Viņas dzeltenīgā seja bija gandrīz zila, lūpas sakniebtas, un to kaktiņi raustījās. Vismaz desmit sekundes viņa klusēdama skatījās tam acīs ar stingru, nepielūdzamu skatienu un pēkšņi nobēra: “To es nekad neaizmirsīšu!”

Kad Stepans Trofimovičs pēc desmit gadiem, iepriekš aizslēdzis durvis, čukstus atstāstīja man šo skumjo atgadījumu, viņš apzvērēja, ka esot bijis pēkšņi tā pārsteigts, ka nav ne dzirdējis, ne redzējis, kā Varvara Petrovna aizgājusi. Tā kā viņa pēc tam ne reizi netika atgādinājusi notikušo un viss turpinājies, it kā nekas nebūtu noticis, viņš visu mūžu centies domāt, ka tā bijusi tikai halucinācija pirms slimības, jo vairāk tāpēc, ka tai pašā naktī viņš patiesi saslimis un nogulējis veselas divas nedēļas, tāpēc, starp citu, arī beigušās viņu satikšanās lapenē.

Tomēr, lai kā Stepans Trofimovičs centās iedvest sev domu par halucināciju, viņš katru dienu visu savu dzīvi it kā gaidīja šī notikuma turpinājumu un, tā sakot, atrisinājumu. Viņš neticēja, ka tas tā arī beidzies. Bet, ja tā, tad gan viņam reizēm vajadzēja justies savādi, raugoties uz savu draugu.

V

Varvara Petrovna bija izdomājusi viņam pat tērpu, kādā viņš arī nostaigāja visu mūžu. Tērps bija grezns un īpatnējs: gari, melni svārki, gandrīz līdz augšai aizpogāti, bet švītīgi

pieguloši; miksta platmale (vasarā salmenīca); balta batista kaklasaite ar lielu mezglu un nokareniem stūriem; spieķis ar sudraba rokturi, bet mati līdz pleciem. Viņš bija tumši blonds, un mati tikai beidzamajā laikā bija sākuši mazliet sirmot. Ūsas un bārdi viņš skuva. Stāsta, ka jaunībā esot bijis ārkārtīgi skaists. Bet, manuprāt, arī vecumā viņam bija neparasti iespaidīgs izskats. Un vai nu piecdesmit trīs gadi ir kāds vecums? Bet aiz zināmas sabiedriskas koķetērijas viņš ne tikai necentās izlikties jaunāks, bet pat it kā dižojās ar saviem solidajiem gadiem un savā tērpā, un, būdams garš, kalsnējs, ar matiem līdz pleciem, atgādināja it kā patriarhu vai, vēl pareizāk izsakoties, dzejnieka Kukoļņika portretu, kas trīsdesmitajos gados bija litografēts kādā izdevumā; sevišķa līdzība ar to bija nomaņama tad, kad Stepans Trofimovičs vasarā sēdēja dārzā uz sola zem izplaukušā ceriņu krūma, abām rokām atbalstījies uz spieķa, ar atvērtu grāmatu līdzās, poētiski iegrimis domās par saulrietu. Par grāmatām piebildīšu, ka beidzamajā laikā viņš tās visai daudz vairs nelasīja. Tas gan notika jau pašā beidzamajā laikā. Laikrakstus un žurnālus, ko Varvara Petrovna abonēja lielā skaitā, viņš lasīja pastāvīgi. Arī par krievu literatūras sasniegumiem pastāvīgi interesējās, ne mazākā mērā nezaudēdams savu pašcieņu. Kādreiz viņš bija aizrāvis ar mūsdienu augstās iekšlietu un ārlietu politikas studēšanu, bet drīz vien, atmetis ar roku, atstājis šo nodarbi. Gadījās arī tā: viņš paņēma līdzīgu dārzā Tokevilu, bet kabatā slepus iebāzts Pols de Koks. Bet tie jau ir sākumi.

Iekavās pieminēju arī par Kukoļņika portretu: šo bildīti Varvara Petrovna pirmoreiz bija ieraudzījusi, būdama vēl meitene, muižnieku bērnu pansionāta Maskavā. Viņa tūdaļ iemīlējās portretā, kā mēdz darīt visas meitenes pansionātos, iemīloties jebkurā, kas pagadās, un pie viena arī savos skolotājos, galvenokārt glītrakstīšanas un zīmēšanas skolotājos. Taču interesantas šoreiz ir nevis meitenes īpašības, bet gan tas, ka pat piecdesmit gadu vecumā Varvara Petrovna glabāja šo bildīti kā vienu no

saviem visintīmākajiem dārgumiem, tā ka arī Stepanam Trofimovičam viņa varbūt tikai tāpēc izdomāja tērpu, kas mazliet atgādināja bildītē attēloto. Bet arī tas, protams, ir sākums.

Pirmajos gados vai, pareizāk izsakoties, tālaika pirmajā pusē, kuru Stefans Trofimovičs nodzīvoja pie Varvaras Petrovnas, viņš vēl arvien domāja par kaut kādu sacerējumu un katru dienu nopietni taisījās to rakstīt. Taču otrajā pusē viņš, jādomā, to visu jau bija aizmirsis. Arvien biežāk viņš mums mēdza teikt: “Liekas, esmu sagatavojies darbam, materiāli savākti, bet darbs nesokas. Nekas neiznāk!” – un sadrūvējies nokāra galvu. Bez šaubām, tieši šim apstāklim vajadzēja viņu kā cietēju zinātnes laukā vērst mūsu acīs vēl diženāku, bet viņš pats vēlējās ko citu. “Esmu aizmirsts, nevienam es neesmu vajadzīgs!” viņam ne vienreiz vien izlauzās no krūtīm. Šī pastiprinātā grūtsirdība sevišķi nomāca viņu pašās piecdesmito gadu beigās. Varvara Petrovna beidzot saprata, ka stāvoklis ir nopietns. Un viņa arī nevarēja samierināties ar domu, ka draugs ir aizmirsts un nevajadzīgs. Lai viņu izklaidētu un reizē atjaunotu kādreizējo slavu, Varvara Petrovna toreiz aizveda viņu uz Maskavu, kur viņai bija daži izsmalcināti paziņas literātu un zinātnieku aprindās, tomēr izrādījās, ka arī Maskava nevar līdzēt.

Tas bija īpašs laiks: iestājās kaut kas jauns, un tas nemaz vairs neatgādināja agrāko klusumu, – kaut kas pavisam dīvains, un tas bija jūtams visur, pat Skvorešņikos. Atklīda dažādas baumas. Fakti vispār bija vairāk vai mazāk zināmi, taču bija acīm redzams, ka bez faktiem radušās arī kaut kādas ar tiem saistītas idejas un, galvenais, pārmērīgā daudzumā. Un tieši tas mulsināja: nekādi nebija iespējams pielāgoties un noteikti izdibināt, ko šīs idejas īsti nozīmē. Varvara Petrovna, kā jau tas mēdz būt sievietes dabā, katrā ziņā gribēja domāt, ka šajās idejās slēpjas kāds noslēpums. Viņa ņēmās pati lasīt laikrakstus un žurnālus, aizliegtos ārzemju izdevumus un pat proklamācijas, kas toreiz sāka parādīties (tas viss tika piegādāts), bet viņai tikai apreiba galva. Varvara Petrovna sāka rakstīt vēstules: viņai atbildēja

maz un, jo tālāk, jo nesaprotamāk. Stepans Trofimovičs tika svinīgi uzaicināts reizi par visām reizēm izskaidrot viņai “visas šīs idejas”, taču paskaidrojumi nepavisam neapmierināja. Stepana Trofimoviča uzskats par vispārējo kustību bija gaužām augstprātīgs; viņš visu galu galā izskaidroja ar to, ka pats ir aizmirsts un nevienam nav vajadzīgs. Beidzot arī viņu – sākumā ārzenju izdevumos – atcerējās kā trimdā izsūtītu cietēju un tūliņ pēc tam Pēterburgā – kā bijušo zvaigzni pazīstamajā zvaigznājā, pat nez kāpēc salīdzināja viņu ar Radiščevu. Pēc tam kāds iespieda ziņu, ka viņš miris, un apsoliņa uzrakstīt nekrologu. Stepans Trofimovičs uzreiz jutās kā augšāmcēlies un pieņēma visai cienīgu stāju. Viņa augstprātīgais uzskats par laikabiedriem uzreiz izkūpēja, un viņā iekvēlojās sapnis: pieslieties kustībai un parādīt savus spēkus. Varvara Petrovna tūliņ no jauna visam noticēja un kļuva briesmīgi rosīga. Tika nolemts nekavējoties braukt uz Pēterburgu, uzzināt visu uz vietas, iedziļināties apstākļos personīgi un, ja iespējams, nodoties vienīgi un tikai jaunajai kustībai. Starp citu, viņa paziņoja, ka esot ar mieru nodibināt savu žurnālu un turpmāk veltīt tam visu mūžu. Redzēdams, ka ticis jau tik tālu, Stepans Trofimovičs kļuva vēl augstprātīgāks, bet pa ceļam sāka izturēties pret Varvaru Petrovnu gandrīz aizbildnieciski – to viņa tūdaļ noglabāja savā sirdī. Viņai gan bija arī kāds cits visai svarīgs braukšanas iemesls, proti, sakaru atjaunošana augstākajās aprindās. Vajadzēja pēc iespējas atgādināt par sevi sabiedrībai, vismaz mēģināt to darīt. Turpretī oficiālais ceļojuma iemesls bija tikšanās ar vienīgo dēlu, kas toreiz bija beidzis studijas Pēterburgas licejā.

VI

Viņi aizbrauca un nodzīvoja Pēterburgā gandrīz visu ziemas sezonu. Ap lielā gavēņa laiku tomēr viss izčibēja kā daudzkrāsains ziepju burbulis. Sapņi izgaisa, un jucekļis ne

tikai nenoskaidrojās, bet kļuva vēl nejēdzīgāks. Pirmkārt, atjaunot sakarus augstākajās aprindās tikpat kā neizdevās, un pat mikroskopiskie panākumi tika gūti ar pazemojošu piespiešanos. Aizvainotā Varvara Petrovna visu savu uzmanību vēlēja “jaunajām idejām” un sāka rīkot pie sevis vakarus. Viņa pasauca literātus, un viņai tos tūdaļ atveda lielā skaitā. Vēlāk tie nāca jau paši bez uzaicinājuma, katrs veda līdzīgu citu. Nekad vēl viņa nebija redzējusi tādus literātus. Tie bija neiespējami godkāriņi un to izrādīja gluži atklāti, it kā pildīdami pienākumu. Daži (kaut gan ne jau nu visi) ieradās pat piedzērušies, it kā uzskatīdami to par īpašu, tikai nule atklātu skaitumu. Viņi visi ar kaut ko pavisam dīvaini lepojās. Visu sejās bija lasāms, ka viņi nupat atklājuši kādu ārkārtīgi svarīgu noslēpumu. Viņi lamājās, uzskatīdami to par godu. Bija diezgan grūti uzzināt, ko viņi īsti sarakstījuši; bet tur bija kritiķi, romānistu, dramaturģu, satīriķu, atmaskotāju. Stepan Trofimovičs iekļuva pat viņu visaugstākajās aprindās, tajās, no kurienes kustība tika vadīta. Līdz vadītājiem bija neticami augstu, bet tie viņu uzņēma sirsnīgi, kaut gan, protams, neviens par viņu neko nezināja un nebija dzirdējis, izņemot to, ka viņš “pārstāv ideju”. Viņš tik ilgi manevrēja ap vadītājiem, ka arī tos pāris reižu saaicināja Varvaras Petrovnas salonā, lai cik lielos olimpiskos augstumos tie atradās. Tie bija ļoti nopietni un ļoti laipni, izturējās pieklājīgi; pārējie, varēja manīt, no viņiem baidījās, taču bija acīm redzams, ka viņi ir ļoti nevalīgi. Ieradās arī divas trīs agrākās literārās slavenības, kuras toreiz nejauši gadījās Pēterburgā un ar kurām Varvara Petrovna sen jau uzturēja vissmalkākās attiecības. Taču, viņai par izbrīnu, šīs īstās un jau neapšaubāmās slavenības bija klusas kā pelītes, bet dažas no tām vārda tiešā nozīmē lipa klāt visiem šiem jaunajiem salašņām un apkaunojošā kārtā centās tiem izdabāt. Sākumā Stepanam Trofimovičam veicās – viņu ievēroja un sāka izvirzīt publiskajās literātu sanāksmēs. Kad viņš kādā publiskā

literārā vakarā pirmo reizi uzgāja uz skatuves kopā ar citiem, kuri lasīja savus darbus, atskanēja neapvaldīti aplausi, kas turpinājās minūtes piecas. Viņš ar asarām acīs atcerējās to pēc deviņiem gadiem – lai gan drīzāk savas mākslinieka dabas dēļ, nevis aiz pateicības. “Es varu apzvērēt un saderēt ar jums,” viņš pats man teica (bet tikai man – un it kā atklādams kādu noslēpumu), “ka neviens no visas toreizējās publikas par mani itin neko nezināja.” Ievēribas cienīga atzišanās: tātad viņam tomēr bija ass prāts, ja jau toreiz uz skatuves, būdams pilnīgi sajūsmināts, varēja tik skaidri saprast savu stāvokli, toties trūka šī asā prāta, ja viņš pat pēc deviņiem gadiem nespēja to atcerēties bez aizvainojuma. Viņam lika parakstīties zem diviem vai trim kolektīviem protestiem (pret ko – viņš pats nezināja); viņš parakstījās. Arī Varvarai Petrovnai lika parakstīties zem protesta pret kaut kādu “nejēdzīgu rīcību”, un viņa parakstījās. Starp citu, lielākā daļa šo jauno cilvēku, kaut arī apmeklēja Varvaru Petrovnu, tomēr uzskatīja nez kāpēc par savu pienākumu raudzīties uz viņu ar nicināšanu un neslēptu zobgalību. Stepans Trofimovičs pēc tam savos rūgtajos brīžos lika man saprast, ka tieši no tā laika viņa sākusi to apskaust. Varvara Petrovna, protams, saprata, ka viņai neklājas saieties ar šiem ļaudīm, bet viņa tomēr ar visu savu histērisko sievietes nepacietību tos joprojām alkani pieņēma un, galvenais, arvien vēl kaut ko gaidīja. Šajos vakaros viņa runāja maz, kaut gan būtu varējusi runāt; bet viņa vairāk klausījās citos. Tie runāja par cenzūras atcelšanu, par cietās rakstu zīmes atmešanu, par krievu burtu aizstāšanu ar latīņu burtiem, par to, ka tāds un tāds vakar izsūtīts trimdā, par kaut kādu skandālu Pasāžā, par to, ka būtu vēlams Krieviju sadalīt nacionālās vienībās ar brīvprātīgām federatīvām saistībām, par armijas un flotes likvidēšanu, par Polijas atjaunošanu līdz Dņeprai, par zemniecības reformu un proklamācijām, par mantojuma, ģimenes un bērnu tiesību atcelšanu un garīdznieku likvidēšanu, par sieviešu tiesībām, par Krajevskā namu, ko neviens un nekad nevarēja

Krajevskā kungam piedot, utt., utt. Bija skaidrs, ka šajā visvisādu jaunu cilvēku barā ir daudz blēžu, bet bija neapšaubāms, ka daudz arī godīgu, pat visai simpātisku personu, lai gan viņiem tomēr piemita dažas savādas īpašības. Godīgie bija daudz nesaprotamāki par negodīgajiem un rupjajiem, bet nebija zināms, kurš ir kura rokās. Kad Varvara Petrovna darīja zināmu savu domu par žurnāla izdošanu, pie viņas saplūda vēl vairāk cilvēku, bet tūlīt arī sāka birt klaji pārmetumi, ka viņa ir kapitāliste un ekspluatē darbaspēku. Šie pārmetumi bija tiklab rupji, cik negaidīti. Vecais ģenerālis Ivans Ivanovičs Drozdovs, nelaiķa ģenerāļa Stavrogina agrākais draugs un dienesta biedrs, goda vīrs (tikai savā ziņā), kuru mēs visi pazīstam, pagalam spītīgs un ātri sakaitināms vecuks, kurš mēdza briesmīgi daudz ēst un briesmīgi baidījās no ateisma, vienā no Varvaras Petrovnas rīkotajiem vakariem sāka strīdēties ar kādu slavenu jaunekli. "Jūs tātad esat ģenerālis, ja tā runājat," šis viņam jau pašā sākumā pateica tādā nozīmē, ka stiprāka lamuvārda par ģenerāli nemaz nevar atrast. Ivans Ivanovičs aizsvilās negantās dusmās: "Jā, cienījamais kungs, es esmu ģenerālis un ģenerālleitnants un esmu kalpojis savam valdniekam, bet tu, cienījamais kungs, esi puišelis un bezdievis!" Izcēlās neiedomājams skandāls. Otrā dienā gadījums tika aprakstīts presē, un sākās kolektīva parakstu vākšana pret Varvaras Petrovnas "nekrietno rīcību", jo viņa nebija gribējusi ģenerālim tūlīt parādīt durvis. Ilustrētā žurnālā tika ievietota karikatūra, kurā sarkastiski bija attēloti Varvara Petrovna, ģenerālis un Stepans Trofimovičs kā trīs retrogrādi draugi; karikatūrai bija pievienots arī pantiņš, ko speciāli šim gadījumam bija sacerējis tautas dzejnieks. Piebildešu no savas puses, ka daudzi ģenerāļi tiešām pieraduši smieklīgi izteikties: "Esmu kalpojis savam valdniekam..." – proti, it kā viņiem nebūtu tas pats valdnieks, kas ir mums, vienkāršajiem pavalstniekiem, bet būtu kāds īpašs viņu valdnieks.

Ilgāk palikt Pēterburgā, protams, nebija iespējams, jo vairāk tāpēc, ka arī Stepans Trofimovičs piedzīvoja galīgu fiasko. Viņš

neizturēja un sāka izteikties par mākslas tiesībām, bet par viņu smējās vēl skaļāk. Pēdējo reizi uzstādamies rakstnieku vakarā, viņš bija sadomājis ietekmēt publiku ar pilsonisku daiļrunību, cerot aizkustināt sirdis un iemantot cieņu pret savu “trimdnieka” stāvokli. Viņš bez ierunām piekrita, ka vārds “tēviņa” ir nevajadzīgs un komisks; piekrita arī domai, ka reliģija ir kaitīga, bet skaļi un stingri paziņoja, ka zābaki vērtējami zemāk par Puškinu un pat daudz zemāk. Viņu bez žēlastības izsvilpa, tā ka viņš turpat publikas priekšā, nenokāpis no skatuves, apraudājās. Varvara Petrovna aizveda viņu mājās tikko dzīvu. “*On m'a traité comme un vieux bonnet de coton,*”¹ viņš nesakarīgi šļupstēja. Varvara Petrovna kopa viņu visu nakti, deva laurķiršu pilienus un līdz rītausmai atkārtoja: “Jūs vēl būsiet derīgs, jūs vēl izvīrīsieties, jūs pienācīgi novērtēs... citā vietā.”

Tūliņ otrā dienā agri no rīta pie Varvaras Petrovnas ieradās pieci literāti, trīs no tiem pilnīgi nepazīstami, kurus viņa nekad nebija pat redzējusi. Nopietnas sejas rādīdami, tie paziņoja, ka esot iepazinušies ar viņas žurnāla izdošanas projektu un atnākuši paziņot savu lēmumu. Varvara Petrovna tik tiešām nekad un nevienam nebija uzdevusi kaut ko spriest un lemt par viņas žurnālu. Lēmums bija tāds, ka viņa, žurnālu nodibinājusi, uz brīvas asociācijas pamatiem nekavējoties nodos to viņiem līdz ar kapitālu, bet pati brauks uz Skvorešņikiem, neaizmirstot paķert līdzī Stepanu Trofimoviču, kurš esot “novecojis”. Aiz delikātiem apsvērumiem viņi bija ar mieru atzīt viņas īpašuma tiesības uz žurnālu un sūtīt viņai ik gadu sesto daļu no tīrās peļņas. Turklāt visai kustinošākais bija tas, ka četriem no šiem pieciem cilvēkiem droši vien nebija nekādu savtīgu nolūku un tie pūlējās vienīgi “vispārības” labad.

“Mēs izbraucām kā apdulluši,” Stepan Trofimovičs stāstīja, “es neko vairs nespēju apjēgt un, atceros, visu laiku lalināju, vagona riteņiem klauzdot:

¹ Ar mani apgājās kā ar vecu lupatu. (*Franču val.*)

“Vek un Vek un Ļevs Kambeks,
Ļevs Kambeks un Vek un Vek...”

un velns viņu zina, ko vēl ne, līdz pašai Maskavai. Tikai Maskavā atjēdzos – it kā es tur tiešām vēl būtu varējis darīt ko citu. Ak, mani draugi!” viņš dažreiz iedvesmas brižos izsaucās. “Jūs nevarat iedomāties, kādas skumjas un niknums pārņēma dvēseli, kad cildenu ideju, ko jūs jau sen esat svētu turējis, uzķer nemākuļi un iznes uz ielas pie tādiem pašiem muļķiem, kādi ir viņi paši, un jūs pēkšņi atrodat to jau krāmu tirgū, neatpazīstamu, dubļos novazātu, aplam sagrozītu, bez proporcijas, bez harmonijas, kā rotaļlietu muļķa bērnu rokās! NĒ! Mūsu laikos tā nenotika, mēs tiecāmies pēc kā cita. Jā, jā, pavisam pēc kā cita. Man viss ir kļuvis svešs... Gan atkal pienāks mūsu laiks un atkal ievirzīs īstās sliedēs visu svārstīgo, pašreizējo. Jo citādi kas gan notiks?”

VII

Tūliņ pēc atgriešanās no Pēterburgas Varvara Petrovna aizsūtīja savu draugu uz ārzemēm “atpūsties”; abiem tiešām vajadzēja uz laiku šķirties, un viņa to juta. Stepans Trofimovičs aizbrauca ar sajūsmu. “Tur es atdzimšu!” viņš iesaucās. “Tur es beidzot ķeršos pie zinātnes!” Bet jau pašās pirmajās vēstulēs no Berlīnes viņš atsāka veco dziesmu. “Sirds ir salauzta,” viņš rakstīja Varvai Petrovnai, “neko nespēju aizmirst! Šeit, Berlīnē, viss man atgādināja sen pārdzīvoto, pagātņi, pirmo jūsmu un pirmās mokas. Kur tagad ir viņa? Kur viņas abas? Kur esat jūs, divi eņģeļi, kuru cienīgs es nekad neesmu bijis? Kur mans dēls, mans mīļotais dēls? Galu galā kur esmu es – es pats, agrākais es, tēraudstiprais un nelokāmais kā klints, toties tagad kaut kāds *Andrejeff*, pareizticīgs, bārdains nerrs, *peut briser mon*

*existence en deux*¹, utt., utt. Kas attiecas uz Stepana Trofimoviča dēlu, to viņš bija redzējis tikai divas reizes mūžā: pirmoreiz, kad tas piedzima, un otrreiz – nesen Pēterburgā, kur jaunais cilvēks gatavojās iestāties universitātē. Bet visu laiku, kā jau iepriekš minēts, zēnu audzināja krustmātes O-skas guberņā (uz Varvaras Petrovnas rēķina), septiņsimt verstu no Skvorešņikiem. Bet, kas attiecas uz *Andrejeff*, proti, Andrejevu, tas bija gluži vienkārši mūsu vietējais tirgonis, bodnieks, liels savādnieks, arheologs autodidakts, dedzīgs krievu senlietu krājējs, ar kuru Stepanus Trofimovičs reizēm bija apmainījies ar dzelīgām piezīmēm zināšanu, bet galvenais – uzskatu dēļ. Šis cienījamais tirgonis ar sirmo bārdu un lielajām sudraba brillēm bija palicis Stepanam Trofimovičam parādā četrsimt rubļu par dažām desetinām meža, ko tas savā muižiņā (blakus Skvorešņikiem) bija pārdevis nociršanai. Lai gan Varvara Petrovna, aizvadīdama savu draugu uz Berlīni, bija viņu bagātīgi apgādājusi ar līdzekļiem, Stepanus Trofimovičs pirms aizbraukšanas uz šiem četriem simtiem rubļu bija sevišķi cerējis, droši vien paredzēdams tos kādiem slepeniem izdevumiem, un bezmaz apraudājās, kad *Andrejeff* palūdza pagaidīt vienu mēnesi, jo viņam, starp citu, bija tiesības uz šādu pagarinājumu, tāpēc ka visus pirmos maksājumus viņš bija veicis turpat pusgadu uz priekšu, ievērojot Stepana Trofimoviča toreizējo sevišķo vajadzību. Varvara Petrovna alkani izlasīja šo pirmo vēstuli un, pasvītrojusi ar zīmuli izsaucienu: “Kur viņas abas?” – atzīmēja datumu un ieslēdza šķirstiņā. Viņš, protams, bija atcerējies abas savas netaisnības. Otrajā no Berlīnes saņemtajā vēstulē dziesma tika variēta: “Strādāju divpadsmit stundas dienā. (“Kaut jel vienpadsmit,” noburkšķēja Varvara Petrovna.) “Rokos pa bibliotēkām, salīdzinu, izrakstu, skraidu apkārt; biju pie profesoriem. Atjaunoju pazīšanos ar lielisko Dundasovu ģimeni. Cik brīnišķa pat vēl šobaltdien ir Nadežda Nikolajevna! Viņa liek

¹ Var sadragāt manu dzīvi (*franču val.*).

Jūs sveicināt. Viņas jaunais vīrs un visi trīs brāļadēli atrodas Berlīnē. Vakaros mēs ar jauniešiem tērējām līdz rītausmai, un pie mums ir gandrīz vai Atēnu vakari, bet vienīgi smalkuma un elegances ziņā. Viss notiek cēli: daudz mūzikas, spāniešu motīvi, sapņi par visas cilvēces atjaunošanos, mūžīgā skaituma ideja, Siksta Madonna, gaisma ar tumsas strēlēm, bet arī saulei ir plankumi. Ak, mans draugs, cēlais, uzticamais draugs! Savā sirdī esmu pie Jums un piederu Jums, vienīgi Jums vienmēr *en tout pays*¹ un kaut vai pat *dans le pays de Makar et de ses veaux*², par ko mēs, atcerieties, tik bieži trīsēdami runājām Pēterburgā pirms aizbraukšanas. Atceros ar smaidu. Pārbraucis robežu, sajutos drošībā. Tā ir savāda, jauna sajūta – pirmoreiz pēc tik ilgiem gadiem...” Utt., utt.

“Nu, tas viss ir blēņas,” Varvara Petrovna nosprieda, salocīdama arī šo vēstuli. “Ja jau tie Atēnu vakari velkas līdz rītausmai, tad nu gan viņš divpadsmit stundas nesēž pie grāmatām. Dzērumā rakstījis, vai? Kā tā Dundasova drīkst sūtīt man sveicienus? Bet lai jau viņš papriecājas.”

Frāze “*dans le pays de Makar et de ses veaux*” nozīmē – “kur Makars teļus nedzen ganībās”³. Stepans Trofimovičs dažreiz tīšām mulķīgā kārtā īsti krieviskus sakāmvārdus un parunas tulkoja franciski, kaut gan, bez šaubām, mācēja gan saprast, gan pārtulkot labāk, bet to viņš mēdza darīt savdabīga šika pēc un uzskatīja par asprātību.

Taču ilgi viņš nepriecājās – neizturēja ne četrus mēnešus un atdrāzās uz Skvorešņikiem. Viņa beidzamās vēstules apliecināja vienīgi visjūtīgāko mīlestību uz draugu tālumā un bija vārda tiešā nozīmē slacītas šķiršanās skumju asarām. Ir tādi cilvēki, kuri tāpat kā istabas suniši ārkārtīgi pierod pie mājām. Draugu atkalredzēšanās bija jūsmīga. Pēc pāris dienām

¹ Jebkurā zemē (*franču val.*).

² Makara un viņa teļu zemē (*franču val.*).

³ Te pieminēts idiomatiskais krievu teiciens, kas nozīmē – *pašā pasaules galā.* (*Tulk. piez.*)

viss ritēja pa vecam un pat vēl garlaicīgāk nekā agrāk. “Mans draugs,” Stepans Trofimovičs pēc divām nedēļām stāstīja man kā vislielāko noslēpumu, “mans draugs, esmu atklājis sev kādu šausmīgu... jaunumu: *je suis un*¹ tikai piedzīvotājs *et rien de plus! Mais r-r-rien de plus!*”²

VIII

Pēc tam pie mums iestājās miers, kas vilkās gandrīz nepārtraukti visus šos deviņus gadus. Hīstērijas izvirdumi un izraudāšanās uz mana pleca, kas turpinājās regulāri, necik netraucēja mūsu labklājībai. Brīnos, kā Stepans Trofimovičs šai laikā nekļuva resns. Tikai viņa deguns tapa mazliet sarkanāks un auga pašapmierinātība. Pamazām ap viņu izveidojās draugu pulciņš, kas pastāvīgi bija neliels. Jebšu Varvarai Petrovnai ar pulciņu bija reta saskarsme, tomēr mēs visi atzinām viņu par savu patronesi. Pēc Pēterburgas mācības viņa pilnībā apmetās uz dzīvi mūsu pilsētā; ziemu dzīvoja savā pilsētas mājā, bet vasaru piepilsētas muižā. Nekad viņai mūsu guberņas sabiedrībā nebija bijusi tik liela nozīme un ietekme kā beidzamo septiņu gadu laikā, tas ir, līdz mūsu pašreizējā gubernatora iecelšanai amatā. Mūsu iepriekšējais gubernators, neaizmirstamais un mīkstsirdīgais Ivans Osipovičs, Varvaras Petrovņas tuvs radnieks, kādreiz bija baudījis viņas labvēlību. Viņa laulātā draudzene tricēja, iedomājoties vien, ka varētu neizdabāt Varvarai Petrovnai, bet guberņas sabiedrība izrādīja viņai tik lielu godbijību, ka tā atgādināja pat kaut ko grēcīgu. Tātad jutās labi arī Stepans Trofimovičs. Viņš bija kluba biedrs, lepni zaudēja pie kāršu galda un iemantoja cieņu, kaut gan daudzi uzskatīja viņu tikai par “zinātnieku”. Vēlāk, kad Varvara Petrovna viņam atļāva dzīvot otrā mājā, mēs jutāmies vēl brīvāk. Sapulcējamies pie viņa pāris reižu nedēļā; bija jautri, sevišķi tad, kad viņš

¹ Es esmu (*franču val.*).

² Un nekas vairāk! Jā, n-n-nekas vairāk! (*Franču val.*)

nežēloja šampanieti. Vīnu iepirka tā paša Andrejeva veikalā. Rēķinus maksāja Varvara Petrovna katru pusgadu, un maksāšanas diena gandrīz vienmēr bija holerīnas diena.

Visvecākais pulciņa dalībnieks bija Ļiputins, gubernas ierēdnis, vīrs jau gados, liels liberālis, kurš pilsētā bija izdaudzināts par ateistu. Viņš bija otrreiz apprecējis jaunu un glītu sieviņu ar pūru, un viņam bija trīs meitas pusaudzes. Visu ģimeni viņš turēja stingrā bijāšanā un četrās sienās ieslēgtu, bija pārmērīgi skops un ar darbu bija ticis pie mājiņas un iekrājis kapitālu. Viņš bija nemierīgs cilvēks, turklāt ar zemu dienesta pakāpi; pilsētā viņu ne visai cienīja, bet augstākajās aprindās neuzņēma. Turklāt viņš bija plaši pazīstams un jau ne vienreiz vien sāpīgi sodīts tenkotājs, kuru reiz bija pārmācījis kāds virsnieks, bet otrreiz cienijams ģimenes galva, muižnieks. Bet mums patika viņa asais prāts, zinātkāre, īpašā niknā jautrība. Varvarai Petrovnai nepatika Ļiputins, bet viņš vienmēr nez kā prata pielabināties.

Viņai nepatika arī Šatovs, kas tikai pēdējā gadā bija kļuvis par pulciņa dalībnieku. Šatovs pirms tam bija students un tika izslēgts no universitātes kāda atgadījuma dēļ; bērnībā viņš bija bijis Stepana Trofimoviča skolnieks, bet piedzimis kā Varvaras Petrovnas dzimtcilvēks, viņas nelaiķa kambarsulaiņa Pāvela Fjodoroviča dēls, un viņa aiz labdarības par to bija rūpējusies. Varvarai Petrovnai nepatika Šatova lepnība un nepateicība, un viņa nekādi nevarēja piedot to, ka viņš pēc padzīšanas no universitātes nebija atbraucis pie viņas tūlīt, vēl vairāk, pat uz viņas toreiz speciāli nosūtīto vēstuli neko nebija atbildējis un atzinis par labāku vergot pie kāda civilizēta tirgoņa, mācot tā bērnus. Kopā ar šā tirgoņa ģimeni viņš bija aizbraucis uz ārzemēm drīzāk par sulaini nekā mājskolotāju, bet viņam toreiz pārlieku gribējās nokļūt ārzemēs. Bērnus pieskatījusi vēl arī guvernante, ņipra krievu jaunkundze, kas bija stājusies darbā šajā ģimenē pirms pašas aizbraukšanas un pieņēmta vairāk tāpēc, ka bija ar mieru strādāt par lētu

maksu. Pēc mēnešiem diviem tirgonis padzinis guvernanti “brīvdomības” dēļ. Viņai līdzī aiztraucies arī Šatovs un drīz vien salaulājies ar viņu Ženēvā. Viņi sadzīvoja kopā kādas trīs nedēļas, bet pēc tam izšķīrās kā brīvi un ne ar ko nesaistīti cilvēki; protams, šķiršanās notika arī nabadzības dēļ. Pēc tam viņš viens pats ilgi klaiņāja pa Eiropu un pārtika dievs vien zina no kā; stāsta, esot ielās tīrījis zābakus un kādā ostā strādājis par krāvēju. Beidzot – pirms gada atgriezās pie mums dzimtajā ligzdā un apmetās pie kādas vecas krustmātes, kuru pēc mēneša arī apbedīja. Ar savu māsu Dašu, kuru arī bija uzaudzinājusi Varvara Petrovna un kura kā favorīte dzīvoja viņas mājā īstas muižnieces dzīvi, viņš satikās ļoti reti un pavīsi. Mūsu vidū Šatovs bija allaž drūms un nerunīgs, bet retumis, kad tika aizskarta viņa pārlicība, aizsvilās slimīgās dusmās un bija ļoti neapvaldīts izteicienos. “Šatovu vajag vispirms sasiet un tikai pēc tam ar viņu runāt,” Stepana Trofimovičs reizēm jokoja, tomēr viņš Šatovu mīlēja. Ārzemēs Šatovs bija radikāli grozījis dažus savus agrākos sociālistiskos uzskatus un meties pretējā galējībā. Viņš bija viens no tiem ideālistiskajiem krievu cilvēkiem, kuru pēkšņi pārņem kaut kāda spēcīga ideja un kurš uzreiz nokļūst tās varā, dažkārt pat uz visu mūžu. Atbrīvoties no šīs idejas viņi nekad nav spējīgi, tic tai kaislīgi, tāpēc viss viņu mūžs pēc tam pāiet, it kā raustoties nāves krampjos zem akmens bluķa, kas viņiem uzkritis virsū un jau pa pusei nospiedis. Šatova āriene pilnīgi atbilda viņa uzskatiem: viņš bija neveikls, pinkains gaišmatis, neliela auguma, platiem pleciem, biezām lūpām, ļoti kuplām nokarenām, gaišām uzacīm, sarauktu pieri, nelaiņnām, allaž nodurtām acīm, kas it kā no kaut kā kaunējās. Viena matu šķipsna viņam bija vienmēr saslējusies gaisā, it kā pieglaust to nekādi nebūtu iespējams. Viņam bija divdesmit septiņi vai divdesmit astoņi gadi. “Es vairs nebrīnos, ka sieva no viņa aizbēgusi,” Varvara Petrovna reiz izmeta, cieši viņā ieskatījusies. Šatovs centās gērbties tīrīgi, lai gan bija ārkārtīgi nabadzīgs. Arī šoreiz viņš pie Varvaras

Petrovnas negriezās pēc palīdzības, bet pārtika no tā, ko Dievs deva; strādāja arī pie tirgotājiem. Kādu laiku pelnījās veikalā, pēc tam bezmaz aizbrauca par komija palīgu uz tvaikoņa, kas veda preces, bet īsi pirms aizbraukšanas saslima. Grūti iedomāties, kādu nabadzību viņš bija spējīgs pārciest, pats par to nemaz nedomādams. Varvara Petrovna pēc slimības viņam slepeni un anonīmi aizsūtīja simt rubļu. Noslēpums Šatovam tomēr nāca zināms, viņš padomāja, naudu pieņēma un devās pie Varvaras Petrovnas pateikties. Tā viņu dedzīgi uzņēma, bet viņš arī šoreiz nekaunīgā kārtā pievila labvēles cerības: klusuciešot nosēdēja tikai piecas minūtes, truli blenzdams grīdā un muļķīgi smaidīdams, pēkšņi, nenoklausījies, ko teiks Varvara Petrovna, visinteresantākajā sarunas mirklī piecēlās, kaut kā sāniski, neveikli paklanījās, pagalam sakaunējās, beidzot aizķēra un apgāza viņas dārgo, izrotāto rokdarbu galdiņu, sasita to un izgāja ārā tik tikko dzīvs no kauna. Ļiputins viņam pēc tam stipri pārmeta, ka toreiz neesot ar nicināšanu noraidījis savas bijušās despotes muižnieces simt rubļus un ne tikai pieņēmis tos, bet vēl gājis pateikties. Šatovs dzīvoja vientuļīgi pilsētas nomalē un necieta, ka pat kāds no mums viņu apciemo. Uz Stepana Trofimoviča vakariem Šatovs ieradās pastāvīgi un lasīšanai ņēma no viņa laikrakstus un grāmatas.

Uz šiem vakariem nāca vēl kāds Virginskis, vietējais ierēdnis, kuram bija zināma līdzība ar Šatovu, kaut gan šķita, ka tas visādā ziņā ir viņam pilnīgs pretstats, bet arī Virginskis bija “ģimenes cilvēks”. Tas bija nožēlojama izskata un ārkārtīgi kluss jauns cilvēks, jau ap trīsdesmit gadu vecs, baudījis krietnu izglītību, bet vairāk autodidakts. Viņš bija nabadzīgs, precējies, ar savu ierēdņa algu uzturēja sievas krustmāti un māsu. Viņa laulātajai draudzenei, tāpat kā pārējām dāmām, bija vismodernākie uzskati, bet viņas tos izpauda mazliet parrupjā veidā, proti – tā bija “ideja, kas nokļuvusi uz ielas”, kā savulaik citā sakarībā bija izteicies Stepanš Trofimovičš. Viņas visu smēlās no grāmatām un, tiklīdz atklīda kādas baumas no

mūsu galvaspilsētas progresīvajiem nostūriem, tūliņ bija ar mieru izmest ārā pa logu visu ko, ja vien bija ieteikts izmest. *M-me* Virginska mūsu pilsētā nodarbojās ar vecmātes amatu; meitas gados bija ilgi dzīvojusi Pēterburgā. Pats Virginskis bija cilvēks ar neparasti tīru sirdi, un es reti esmu sastapis tik godīgu, aizrautīgu dvēseli. “Es nekad, nekad neatteikšos no šim gaišajām cerībām,” viņš ar mirdzošām acīm mēdza man teikt. Par “gaišajām cerībām” viņš vienmēr runāja klusi, tiksmīgi, pusčukstus, it kā atklādams kādu noslēpumu. Viņš bija diezgan gara auguma, bet ārkārtīgi tievs, šauriem pleciem un neparasti plāniem, rūsganiem matiņiem. Visas Stepana Trofimoviča augstprātīgās zobgalības par dažiem Virginska uzskatiem viņš noklausījās lēnīgi, taču reizēm izteica ļoti nopietnus iebildumus un daudzus jautājumos iedzina viņu strupceļā. Stepans Trofimovičs izturējās pret to laipni, taču viņa izturēšanās bija tēvišķa pret mums visiem.

– Jūs visi esat tādi “pusperēti”, – viņš pa jokam aizrādīja Virginskim. – Visi jums līdzīgie, lai gan jūsos, Virginski, es nesmu manījis to ap-ro-be-žo-tību, kādu redzēju Pēterburgā *chez ces séminaristes*¹, un tomēr jūs esat “pusperēti”. Šatovam ļoti gribētos būt izperētam, kā pienākas, bet arī viņš ir pusperēts.

– Un es? – jautāja Ļiputins.

– Jūs esat tikai zelta vidusceļa gājējs, kas ar visiem prot sadzīvot... pēc sava prāta.

Ļiputins apvainojās.

Par Virginski stāstīja – un diemžēl tās bija visai ticamas valodas –, ka viņa laulātā draudzene, pat gadu nenodzīvojusi likumīgā laulībā, pēkšņi paziņojusi vīram, ka tas esot atstādināts un ka viņa dodot priekšroku Ļebjadkinam. Šis Ļebjadkins, kāds iebraucējs un, kā vēlāk izrādījās, visai aizdomīga persona, nemaz nebija atvaļināts štāba kapteinis, kā viņš pats sevi titulēja. Ļebjadkins prata vienīgi skrullēt ūsas, dzert un

¹ Šajos semināristos (*franču val.*).

muldēt vislielākās aplamības, kādas vien var iedomāties. Šis vīrs nedelikātā kārtā tūliņ pārgāja dzīvot pie Virginskiem, priecādamies, ka ticis svešā maizē, ēda un gulēja pie viņiem, līdz beidzot sāka augstprātīgi izturēties pret namatēvu. Cilvēki apgalvoja, ka Virginskis, pēc tam kad sieva bija viņu atstādinājusi, teicis: “Mans draugs, līdz šim es tevi tikai mīlēju, tagad cienu.” Bet diez vai patiešām tika izsacīts tāds seno romiešu teiciens; gluži otrādi, runā, ka Virginskis esot gauži raudājis. Reiz, nedējas divas pēc atstādināšanas, viņi visi trīs – visa “ģimene” – kopā ar paziņām devušies ārpus pilsētas uz kādu birzi dzert tēju. Virginskis bijis tādā kā drudzaini jautrā omā un piedalījies dejās; bet pēkšņi bez jebkādas iepriekšējas ķildas saķēris milzi Ļebjadkinu, kas solo dejojis kankānu, abām rokām aiz matiem, noliecis galvu uz leju un spiegdams, kliegdams un raudādams sācis viņu vazāt. Milzis bijis tā nobijies, ka pat neesot aizstāvējies un visu laiku, kamēr ticis vazāts, gandrīz neesot pārtraucis klusēšanu, bet pēc tam apvainojies ar visu cēlsirdīgam cilvēkam piemītošu kaismi. Virginskis visu nakti esot uz ceļiem lūdzies sievai piedošanu, taču piedošanu neesot izlūdzies, jo tomēr neesot bijis ar mieru iet pie Ļebjadkina atvainoties; turklāt viņam pārmešta uzskatu šaurība un muļķība – muļķība tāpēc, ka, izskaidrodamies ar sievieti, kritis ceļos. Štāba kapteinis drīz pēc tam nozudis un uzradās mūsu pilsētā tikai pašā beidzamajā laikā kopā ar savu māsu, un kaldināja jaunus plānus, bet par viņu vēl būs runa. Nav nekāds brīnums, ka nabaga “ģimenes cilvēks” pie mums izklaidējās un viņam bija vajadzīga mūsu sabiedrība. Par saviem ģimenes apstākļiem viņš gan nekad pie mums nemēdza izteikties. Tikai reiz, kopā ar mani nākdams mājās no Stepana Trofimoviča, viņš it kā starp citu iesāka runāt par savu stāvokli, bet tūdaļ, satvēris mani aiz rokas, dedzīgi iesaucās:

– Tas nekas! Tas ir tikai atsevišķs gadījums, tas necik, necik netraucēs “vispārības lietu”.

Mūsu pulciņā mēdza ierasties arī nejauši viesi: nāca židiņš Ļamšins, nāca kapteinis Kartuzovs. Kādu laiku ieradās arī kāds ziņkārīgs večuks, bet tas nomira. Ļiputins reiz atveda trimdā izsūtītu ksendzu Sloņceviski, un kādu laiku viņu principa pēc pieņēma, bet vēlāk vairs ne.

IX

Kādu laiku pilsētā runāja, ka mūsu pulciņš esot brīvdomības, netiklības un bezdievības perēklis, bet šādas baumas tika izplatītas vienmēr. Patiesībā pie mums notika vienīgi gluži nevainīga, jauka, īsti krieviska, vieglprātīga, liberāla pļāpāšana. “Augstākais liberālisms” un “augstākais liberālis”, proti, liberālis bez jebkāda mērķa, iespējams vienīgi Krievijā. Stepanam Trofimovičam tāpat kā ikvienam asprātīgam cilvēkam bija vajadzīgi klausītāji un turklāt apziņa, ka viņš pilda augstāko pienākumu – propagandē idejas. Un beidzot bija taču vajadzīgs kāds, ar kuru var sadzert šampanieti un pie viņa glāzes apmainīties zināmām vieglprātīgām domām par Krieviju un “krievu garu”, par Dievu vispār un par “krievu dievu” atsevišķi, simto reizi atkārtot visiem zināmās un vairākkārt stāstītās krievu skandalozās anekdotītes. Mums tīri labi patika arī pilsētas tenkas, pie tam reizēm izteicām pat bargus, augsti tikumiskus spriedumus. Aizrāvāmies arī ar vispārcilvēcisko, nopietni prātojām par Eiropas un cilvēces turpmāko likteni, nešaubīgi pareģojām, ka Francija pēc cēzarisma uzreiz pārvērtīsies par otrās šķiras valsti, un bijām pilnīgi pārliecināti, ka tas var notikt briesmīgi ātri un viegli. Pāvestam mēs jau sen pareģojām tikai metropolīta lomu apvienotajā Itālijā un bijām cieši pārliecināti, ka viss šis tūkstoš gadu vecais jautājums mūsu humānisma, rūpniecības un dzelzceļu gadsimtā ir tīrais nieks. Bet “augstākajam krievu liberālismam” citāda attieksme arī nevar būt. Stepans Trofimovičs dažreiz mēdza runāt par mākslu un runāja visai labi, tikai mazliet abstrakti. Reizēm atcerējās savus jaunības

draugus – tās visas bija mūsu attīstības vēsturē ierakstītas personas –, atcerējās ar aizkustinājumu un godbijību, bet mazliet ar tādu kā skaudību. Ja kļuva pārlietu garlaicīgi, židiņš Ļamšins (necils pasta ierēdnis), klavieru spēles meistars, ņēmās spēlēt, bet pa starpām atdarināja cūku, negaisu, dzemdības, pirmo bērna brēcienu utt., utt.; tāpēc vien jau viņu aicināja. Kad bijām jau stipri iedzēruši – un tas gadījās, kaut arī ne pārāk bieži, – tad sajūsminājāmies un reiz pat, Ļamšinam spēlējot pavadijumu, korī nodziedājām “Marseljēzu”, tikai nezinu, vai labi skanēja. Lielo deviņpadsmitā februāra dienu mēs sagaidījām pacilāti un jau labu laiku pirms tam sākām tukšot kausus šim notikumam par godu. Tas bija jau stipri sen, toreiz vēl nebija ne Šatova, ne Virginska un Stepan Trofimovičs vēl dzīvoja vienā mājā ar Varvaru Petrovnu. Kādu laiku pirms lielās dienas Stepan Trofimovičs bija sācis murmināt savā nodabā zināmo, kaut arī mazliet ērmoto pantiņu, ko droši vien bija sacerējis kāds agrāko laiku liberālais muižnieks:

*“Nāk zemnieki un cirvjus nes,
Būs kaut kas briesmīgs.”*

Liekas, tā apmēram bija, vārdu pa vārdam neatceros. Varvara Petrovna reiz noklausījās, uzsauca viņam: “Blēņas, blēņas!” – un noskaitusies izgāja ārā. Ļiputins, kas nejauši gadījās klāt, Stepanam Trofimovičam dzēlīgi teica:

– Būtu gan žēl, ja bijušie dzimtcilvēki aiz priekiem tiešām sagādātu saviem muižnieku kungiem mazas nepatikšanas.

Un viņš ar rādītāja pirkstu novilka sev gar kaklu.

– *Cher ami*¹, – Stepan Trofimovičs viņam labsirdīgi aizrādīja, – ticiet man, ka tas, – viņš atkal novilka gar kaklu, – nenesīs nekādu labumu ne mūsu muižniekiem, ne mums vispār. Mēs arī bez galvām neprātīsim neko izkārtot, kaut gan tieši mūsu galvas visvairāk neļauj mums saprast.

¹ Dārgais draugs (*franču val.*).

Piebildišu: pie mums ļoti daudzi domāja, ka manifesta dienā notiks kaut kas ārkārtējs, apmēram tādā garā, kā to pareģoja Ļiputins, un tie, kas tā sprieda, taču bija tā saucamie tautas un valsts pazinēji. Liekas, arī Stepans Trofimovičs domāja tāpat un pat tik nopietni, ka lielās dienas priekšvakarā gandrīz sāka lūgties Varvaru Petrovnu, lai laiž viņu uz ārzemēm; vārdu sakot, sāka bažīties. Bet pagāja lielā diena, pagāja vēl kāds laiks, un uz Stepana Trofimoviča lūpām atkal parādījās augstprātīgs smails. Viņš izteica mums dažas ievēribas cienīgas domas par krievu cilvēka dabu vispār un par krievu zemnieciņa dabu īpaši.

– Mēs, būdami skubīgi ļaudis, stipri pārsteidzāmies ar saviem zemnieciņiem, – viņš nobeidza savu ievērojamo domu virkni. – Mēs viņus padarījām par modes lietu, un vesela literatūras nozare vairākus gadus no vietas ņēmās ar viņiem kā ar jaunatklātu dārgumu. Mēs likām lauru vainagus utainās galvās. Krievu sādža visā tūkstoš gadu laikā devusi mums vienīgi kamarinskietī. Ievērojamais krievu dzejnieks, kuram turklāt netrūka asprātības, pirmo reizi ieraudzījis uz skatuves dižo Rašeli, sajūsmā iesaucies: “Es nemainītu Rašeli pret zemnieku!” Esmu gatavs iet vēl tālāk: es pat visus krievu zemniekus atdotu apmaiņā pret vienu Rašeli. Laiks spriest prātīgāk un nesajaukt mūsmāju smirdošo degutu ar *bouquet de l'impératrice*¹.

Ļiputins tūdaļ piekrita, bet aizrādīja, ka paliekuļot un uzslavēt zemnieciņus toreiz tomēr esot bijis nepieciešams tendences dēļ; ka pat augstākās sabiedrības dāmas lējušas gaužas asaras, lasīdamas “Grūtdieni Antonu”, bet dažas pat no Parīzes rakstījušas uz Krieviju saviem muižu pārvaldniekiem, lai turpmāk izturas pret zemniekiem pēc iespējas humānāk.

Kā par spīti, tūliņ pēc baumām par Antonu Petrovu arī mūsu guberņā, tikai piecpadsmit verstis no Skvovēšņikiem, bija izcēlies kāds pārpratums, tā ka karstumā nosūtījuši kareivju

¹ Ķeizarienes smaržām (*franču val.*).

vienību. Toreiz Stepan Trofimovičs uztraucās tā, ka pat mūs nobiedēja. Klubā viņš kiedza, ka jāsūta vairāk karaspēka, lai to pa telegrāfu izsaucot no kāda cita apriņķa; viņš skraidīja pie gubernatora un ņēmās iegaldot, ka viņam ar šo notikumu neesot nekāda sakara; lūdza, lai uz vecu aizdomu pamata kaut kādā veidā nepiepinot klāt arī viņu, un ierosināja nekavējoties rakstīt par viņa ziņojumu uz Pēterburgu, kam pienākas. Labi vēl, ka tas viss drīz pagāja un tam nekādu nopietnu segu nebija, bet es gan toreiz pabrīnījos par Stepanu Trofimoviču.

Pēc gadiem trim, kā zināms, sāka runāt par nacionālismu un radās “sabiedriskā doma”. Stepan Trofimovičs gardi smējās.

– Mani draugi, – viņš mūs mācīja, – mūsu nacionālisms, ja tas tiešām ir “radies”, kā viņi tur tagad avīzēs apgalvo, vēl sēž skolā kaut kādā vācu Pēteršulē un kaļ no vācu grāmatas savus nebeidzamos vācu valodas uzdevumus, bet vācietis skolotājs liek tam tupēt uz ceļiem, kad vajadzīgs. Par skolotāju vācieti tencinu, bet drīzāk gan domājams, ka nekas nav noticis un nekas tāds nav radies, bet viss notiek tāpat kā agrāk, tas ir, ar dieva ziņu. Manuprāt, Krievijai – *pour notre sainte Russie*¹ – ar to arī pilnīgi pietiktu. Turklāt visi šie panslāvismi un nacionālisti – tas viss ir pārāk vecs, lai būtu jauns. Nacionālisms, ja gribat, pie mums nekad arī nekas cits nav bijis kā vien klubos sapulcējušos kungu, turklāt maskaviešu, iedoma. Es, protams, nerunāju par Igora laiku. Un galu galā viss notiek aiz dikdienības. Pie mums viss notiek aiz dikdienības, arī labais un krietnais. Viss rodas no mūsu kundziskās, jaukās, izglītotās, untumainās dikdienības! Es jau trīsdesmit tūkstoš gadu to skandinu. Mēs paši no sava darba dzīvot neprotam. Un ko viņi tur tagad ņemas ar kaut kādu pie mums “radušos” sabiedrisko domu – vai tad tā pēkšņi ne no šā, ne no tā no debesīm nokritusi? Vai viņi tiešām nesaprot: lai izveidotu domu, vispirms vajadzīgs darbs – paša darbs, paša ierosme darbā, paša prakse?

¹ Mūsu svētajai Krievzemei (*franču val.*).

Par velti nekad nekas nav iegūstams. Kad strādāsim, tad mums arī būs savas domas. Bet, tā kā mēs nekad nestrādāsim, mūsu vietā domās tie, kuri mūsu vietā līdz šim strādājuši, proti, tā pati Eiropa, tie paši vācieši, kas jau divsimt gadu ir mūsu skolo-tāji. Turklāt Krievija ir pārāk liels pārpratums, lai mēs vieni paši bez vāciešiem un bez darba spētu to atrisināt. Nu jau divdesmit gadu es zvanu trauksmes zvanu un saucu uz darbu! Esmu veltījis savu mūžu šim aicinājumam un, bezprātis, esmu tam ticējis! Tagad vairs neticu, bet zvanu un zvanīšu līdz galam, līdz kapa malai; raustišu virvi, kamēr nesāks iezvanīt aizlū-gumu par manu dvēseli. – Ak vai! Mēs tikai piebalsojām. Mēs aplaudējām savam skolotājam – un vēl ar kādu dedzību! Bet, kungi, vai arī tagad bieži vien ik uz soļa neskan tādas pašas “jaukas”, “gudras”, “liberālas” vecas krievu blēņas?

Dievam mūsu skolotājs ticēja. – Nesaprotu, kāpēc mani te visi uzskata par bezdievi? – viņš reizēm ierunājās. – Es Dievam ticu, *mais distinguons*¹, es ticu kā būtnei, kas sevi tikai manī apzinās. Es taču nevaru ticēt tā, kā tic mana Nastasja (kalpone) vai kaut kāds kungs, kas tic “katram gadījumam”, vai kā mūsu mīlais Šatovs. Lai gan – nē, par Šatovu tā nevar teikt, Šatovs piespiež sevi ticēt tāpat kā Maskavas slavofils. Kas attiecas uz kristietību, tad, lai cik patiesi to cienu, es neesmu kristietis. Drīzāk esmu veco laiku pagāns kā dižais Gēte vai seno laiku grieķis. Un kaut vai tikai tāpēc, ka kristietība nav sapratusi sievieti, kā to lieliski parādījusi Žorža Sanda vienā no saviem ģeniālajiem romāniem. Bet, kas attiecas uz klanīšanos, gavē-ņiem un visu pārējo, es nesaprotu, kam kāda daļa gar mani. Lai mūsu šejienes denuncianti pūlas, cik uziet, es tomēr negribu būt jezuīts. Četrdesmit septītajā gadā Beļinskis, atrazdamies ārzemēs, nosūtīja Gogolim savu slaveno vēstuli, kurā dedzīgi pārmeta, ka tas ticot “nez kādam Dievam”. *Entre nous soit dit*²,

¹ Bet vajag atšķirt (*franču val.*).

² Starp mums runājot (*franču val.*).

nevaru iedomāties nekā komiskāka par to mirkli, kad Gogolis (toreizējais Gogolis!) izlasīja šo teicienu un... visu vēstuli. Bet, atmetot smieklīgo, un, tā kā es tomēr jautājuma būtībai piekritu, teikšu un norādīšu: tie tik bija cilvēki! Viņi taču prata mīlēt savu tautu, prata ciest tās dēļ, prata tās dēļ upurēt visu un tomēr prata reizē tautai nepiekrīst, kad tas bija vajadzīgs, neizdabāt tai zināmos jēdzienos. Patiešām nevarēja taču Beļinskis meklēt pestīšanu gavēņa eļļā vai rutkos ar zirņiem.

Te ierunājās Šatovs.

– Nekad šie jūs cilvēki nav mīlējuši tautu, nav tās dēļ cietuši un neko tai nav upurējuši, lai kā viņi to paši sev par prieku bija iedomājušies, – viņš drūmi nomurmināja, galvu nodūris un nepacietīgi pagrozījies uz krēsla.

– Viņi nebūtu mīlējuši tautu? – iekliedzās Stepans Trofimovičs. – Ak, kā viņi mīlēja Krieviju!

– Ne Krieviju, ne tautu! – iekliedzās arī Šatovs, acis zibinādams. – Nevar mīlēt to, ko nepazīst, bet viņi no krievu tautas nekā nesajēdza! Viņi visi – un jūs līdz ar viņiem –, caur pirkstiem skatīdamies, krievu tautu nemaz nav redzējuši, bet Beļinskis it sevišķi; tas redzams jau no tās pašas viņa vēstules Gogolim. Beļinskis, gluži tāpat kā Krilova ziņkārīgais kunstkamerā¹, nepamanīja ziloni, bet visu uzmanību pievērsa franču sociālajiem kukainīšiem; par tiem viņš tālāk arī netika. Bet Beļinskis taču laikam bija gudrāks par jums visiem. Jūs ne tikai neesat saskatījuši tautu – jūs pret to izturējāties ar derdzīgu nicināšanu jau tāpēc vien, ka, par tautu runājot, jūs iedomājāties vienīgi franču tautu – un arī tad tikai pariziešus – un kaunējāties, ka krievu tauta nav tāda. Un tā ir kaila patiesība. Bet, kam nav tautas, tam nav arī Dieva! Ziniet nešaubīgi, ka visi tie, kuri vairs nesaprot savu tautu un zaudē sakarus ar to, tūliņ zaudē arī tēvutēvu ticību, kļūst par ateistiem vai

¹ Kunstkamera – vēsturisks nosaukums vēstures, mākslas, dabaszinātņu u. c. retumu kolekcijām un krātuvēm. (*Red. piez.*)

vienaldzīgajiem. Es runāju patiesību! Tas ir pierādāms fakts. Tāpēc tad arī jūs visi un mēs visi tagad esam vai nu nelietīgi ateisti, vai vienaldzīgi, izvirtuši draņķi un nekas vairāk! Un jūs arī, Stepan Trofimovič, es jūs nepavisam neuzskatu par izņēmumu, pat tieši par jums es to teicu, ievērojiet!

Parasti, norunājis tamlīdzīgu monologu (bet ar viņu tas notika bieži), Šatovs ķēra cepuri un metās uz durvīm, būdams pilnīgi pārliecināts, ka nu ir visam beigas un ka viņš galīgi un uz visiem laikiem pārtraucis draudzīgās attiecības ar Stepanu Trofimoviču. Bet tas vienmēr paguva viņu laikus apturēt.

– Vai nebūtu labāk, Šatov, ja mēs pēc visiem šiem laipnajiem vārdiem salīgtu mieru? – viņš mēdza teikt, no atzveltna labsirdīgi sniedzams Šatovam roku.

Neveiklais, bet kaunīgais Šatovs necieta nekādas maiguma izpausmes. Pēc ārienes spriežot, viņš bija rupjš cilvēks, bet sirdī, liekas, ļoti smalkjūtīgs, kaut arī bieži zaudēja mēra sajūtu, taču pats pirmais cieta no tā. Nomurminājis kaut ko zem deguna uz Stepana Trofimoviča aicinošajiem vārdiem un kā lācis pamīņājies uz vietas, viņš negaidot pasmīnēja, nolika naģeni un apsēdās pirmītējā krēslā, neatlaidīgi raudzīdamies grīdā. Protams, tika atnests vīns, un Stepan Trofimovičs uzsauca piemērotu tostū – kaut vai kādas agrāko laiku personības piemiņai.